

ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені І. І. МЕЧНИКОВА
(повне найменування вищого навчального закладу)

ГЕОЛОГО-ГЕОГРАФІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Кафедра економічної та соціальної географії і туризму

"ЗАТВЕРДЖУЮ"
Проректор з науково-педагогічної роботи
_____ (П.І.Б.)
_____ 2020 р.

ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Сучасні методологічні проблеми суспільної географії

Рівень вищої освіти	<i>третій освітньо-науковий</i>
Ступінь вищої освіти	<i>доктор філософії</i>
Галузь знань	<i>10 Природничі науки</i>
Спеціальність	<i>106 Географія</i>

2020 р.

Навчальна програма дисципліни «Сучасні методологічні проблеми суспільної географії» для PhD студентів геолого-географічного факультету за спеціальністю 106 «Географія».

Розробник: **Топчів Олександр Григорович**, завідувач кафедри економічної та соціальної географії і туризму, д.г.н., професор.

Навчальна програма затверджена на засіданні кафедри економічної та соціальної географії і туризму

Протокол № 1 від 31 серпня 2020 р.

Завідувач кафедри

Топчів О.Г.

Схвалено навчально-методичною комісією (НМК) геолого-географічного факультету

Протокол № 1 від 23 вересня 2020 р.

Голова НМК

(підпис)

Сич В. А.
(прізвище та ініціали)

Вступ

Навчальна програма дисципліни «Сучасні методологічні проблеми суспільної географії» складена відповідно до освітніх програм підготовки докторів філософії спеціальності 106 *Географія*.

Предметом вивчення навчальної дисципліни є сучасні теоретико-методологічні проблеми суспільної географії, загальна теорія і методологія науки, фахові методологічні прийоми і засоби.

Місце навчальної дисципліни в структурі освітнього процесу.

Дисципліна вводиться після або паралельно із засвоєнням дисциплін "Філософія науки та етика науковця", "Наукова проектна діяльність та інтелектуальна власність", "Історія, концепції та сучасні досягнення науки", "Студії з політичної географії та географічного країнознавства".

Програма навчальної дисципліни складається з таких змістових модулів:

1. Вихідні теоретико-методологічні положення суспільної географії.
2. Головні парадигми і напрями досліджень сучасної суспільної географії.

1. Мета та завдання навчальної дисципліни

Мета:

- ознайомлення із сучасною методологією науки, сукупністю методологічних засобів науки взагалі та фахового напрямку зокрема, що створюють необхідне методологічне підґрунтя для здійснення фахової науково-дослідницької роботи, її презентації;

- ознайомлення з головними парадигмами та напрямками досліджень сучасної суспільної географії.

Завдання:

- 1) ознайомлення із сучасними методологічними концепціями, з основами методології наукового пізнання та з методикою наукових досліджень;
- 2) формування цілісного уявлення про науково-дослідницький процес, забезпеченні освоєння навичок формування і використання усвідомленої методологічної позиції наукового дослідження;
- 3) вдосконаленні вміння пошуку, добору й опрацювання наукової інформації, точного формулювання мети, завдань і висновків дослідження; застосування сучасних методологічних підходів і принципів до формування нового знання в суспільній географії;
- 4) ознайомлення з сучасним концептуально-понятійним апаратом та основними положеннями суспільної географії;
- 5) знайомство з головними парадигмами і концепціями суспільної географії;
- 6) ознайомлення з системою методів суспільної географії, їх класифікацією;
- 7) огляд нових суспільних запитів до географічної науки в умовах становлення державності України та її входження у європейське співтовариство;
- 8) огляд напрямів новітньої наукової революції та участі в ній географії;
- 9) дослідження наукознавчих проблем і прогнозування подальшого розвитку суспільної географії.

Процес вивчення дисципліни спрямований на формування елементів наступних **компетентностей**:

а) загальних (ЗК):

ЗК01. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.

ЗК05. Здатність застосовувати набуті знання в практичних ситуаціях.

ЗК07. Здатність обговорювати фахову тематику з експертами з інших галузей.

ЗК08. Здатність до усної, письмової та онлайнної презентації та обговорення результатів наукових досліджень та/або інноваційних розробок українською та англійською мовами.

б) спеціальних (СК):

СК01. Здатність виконувати оригінальні дослідження, досягати наукових результатів, які створюють нові знання у географії та суміжних і міждисциплінарних напрямках і можуть бути опубліковані у провідних наукових виданнях з географії та суміжних галузей.

СК03. Здатність виявляти, ставити та вирішувати проблеми дослідницького характеру (в сфері економічної та соціальної географії, біогеографії і географії ґрунтів, фізичної географії, геофізики і геохімії ландшафтів, конструктивної географії і раціонального використання природних ресурсів), оцінювати та забезпечувати якість виконуваних досліджень.

СК05. Здатність використовувати новітні інформаційно-комунікаційні технології, спеціалізоване програмне забезпечення у науковій та навчальній діяльності.

СК07. Здатність формулювати наукову проблему, робочі гіпотези досліджуваної проблеми, що передбачає глибоке переосмислення, застосування наявних фундаментальних та створення нових цілісних знань.

СК08. Здатність проводити пошук, обробляти, аналізувати та систематизувати наукову інформацію за темою дисертації, обирати методики і засоби вирішення наукових задач.

СК09. Здатність демонструвати глибинні знання та розуміння основних концепцій, важливих фактів, принципів та теорій з географії.

СК10. Здатність самостійно здійснювати науково-дослідницьку діяльність в галузі географії та суміжних науках, інтерпретувати дані власного наукового дослідження, відносити їх до відповідної теорії з використанням сучасних методів дослідження, інформаційних технологій.

СК11. Здатність демонструвати знання сучасного стану, основних тенденцій та перспектив розвитку географічної науки, орієнтуватись в сучасних проблемах наукових досліджень в галузі географії та суміжних науках, продукувати нові ідеї при вирішенні дослідницьких і практичних задач.

Кінцеві програмні результати навчання (РН), формуванню яких сприяє навчальна дисципліна:

РН01. Сучасні концептуальні та методологічні знання з географії (економічної та соціальної географії, біогеографії і географії ґрунтів, фізичної географії, геофізики і геохімії ландшафтів, конструктивної географії і раціонального використання природних ресурсів), а також дослідницькі навички, достатні для проведення наукових і прикладних досліджень на рівні останніх світових досягнень з відповідного напрямку, засвоєння нових знань та здійснення інновацій.

РН02. Глибоке розуміння загальних принципів, методів географічної науки, методології наукових досліджень. Вміння застосувати їх у власних дослідженнях (у сфері економічної та соціальної географії, біогеографії і географії ґрунтів, фізичної географії, геофізики і геохімії ландшафтів, конструктивної географії і раціонального використання природних ресурсів) та у викладацькій практиці.

РН03. Глибоке розуміння теоретичних основ, прикладних засад географії, сучасних тенденцій, перспектив розвитку географічної науки та спроможність орієнтуватись в сучасних проблемах наукових досліджень в галузі географії й суміжних науках.

РН05. Ґрунтовні знання методів наукових досліджень економічної та соціальної географії, біогеографії і географії ґрунтів, фізичної географії, геофізики і геохімії ландшафтів, конструктивної географії і раціонального використання природних ресурсів та вміння їх використовувати на належному рівні.

PH07. Вміння презентувати та обговорювати з фахівцями та широкою аудиторією результати досліджень наукових та прикладних проблеми з географії державною та іноземною мовами, кваліфіковано їх відобразити у наукових публікаціях, провідних міжнародних наукових виданнях.

PH08. Вміння планувати і виконувати експериментальні та теоретичні дослідження з географії, дотичних міждисциплінарних напрямів з використанням сучасних інструментів, критично аналізувати результати власних і інших досліджень у контексті усього комплексу сучасних знань щодо розглядаємої проблеми.

PH10. Вміння використовувати сучасні інформаційні та комунікаційні технології, комп'ютерні засоби та програми при проведенні наукових досліджень та в освітній діяльності (пошук, оброблення та аналіз інформації, статистичні методи аналізу даних великого обсягу).

PH11. Методичні навички ініціювати, організовувати та проводити комплексні дослідження в галузі науково-дослідницькій та інноваційній діяльності, використовуючи міждисциплінарні підходи, результатом яких є отримання нових знань.

У результаті вивчення навчальної дисципліни здобувач повинен

знати:

- особливості науки, складові системи науки: наукову картина світу, ідеали і норми наукового дослідження, філософські засади наукового дослідження;
- методологічні особливості пізнання в сучасній науці;
- поняття наукового методу та методології, основні методи наукового дослідження (емпіричні, теоретичні, загальнонаукові); загальнонаукові методологічні принципи та їх зміни протягом розвитку науки, специфіку теорії та методології суспільної географії;
- характеристики відомих методологічних систем, головні сучасні методологічні концепції, застосування сучасних наукових методологічних принципів та концептуальних підходів;

- структуру наукових досліджень, методи емпіричного та теоретичного дослідження та форми наукового знання: поняття факту, ідеї, проблеми, гіпотези і теорії, методи та концептуальні підходи дослідження в суспільній географії;
- передові концепції, методи науково-дослідної та професійної діяльності;
- цільові настанови суспільно-географічних досліджень, базові поняття і категорії суспільної географії;
- основні концепції і наукові розробки суспільної географії;
- тенденції сучасних трансформацій суспільно-географічних досліджень.

вміти:

- розрізняти метод, методологію, методику; усвідомлювати багаторівневість методології науки, різноманітність конкретнонаукових методологій, розуміти норми наукового дослідження як методологічні принципи; використовувати вимоги до наукової теорії як загальнонаукові методологічні принципи;
- користуватися сучасною системою базових понять і термінів суспільної географії;
- презентувати методологічні особливості суспільно-географічних досліджень, методологічні проблеми, які пов'язані зі специфікою суспільної географії; сучасні методології суспільно-географічних досліджень;
- використовувати теоретичні знання та практичні навички для моделювання та прогнозування суспільно-географічних процесів;
- аналізувати головні тенденції змін і трансформацій у методології суспільної географії.

На вивчення навчальної дисципліни відводиться 90 годин, що становить 3 кредити ЄКТС.

2.Зміст навчальної дисципліни

Змістовий модуль 1. Вихідні теоретико-методологічні положення суспільної географії

Тема 1. Наукова теорія і методологія

Концептуальний зміст науки. Наукова теорія. Теоретичний рівень пізнання та його складові. Гіпотеза. Науковий закон. Концепція. Парадигма. Класифікація наук. Місце суспільної географії в системі наук.

Методологія наукового пізнання, її рівні. Філософська (загальнонаукова) методологія. Основні концепції та напрямки загальнонаукової методології. Конкретно-наукова методологія. Категоріальний базис науки. Методологічний інструментарій досліджень. Методика та техніка досліджень. Рівні розвитку методології та методики.

Емпіричний та теоретичний рівні пізнання. Види емпіричних досліджень. Теоретичні об'єкти дослідження. Теоретичні конструкції.

Фундаментальні та прикладні дослідження. Методологія індуктивних та дедуктивних досліджень.

Система понять і термінів науки. Ознаки поняття. Зміст і обсяг понять. Терміни та вимоги до них.

Тема 2. Концептуально-понятійний апарат суспільної географії

Земна оболонка – єдиний і цілісний об'єкт географічної науки. Географічна оболонка - ландшафтна оболонка: ординація базових понять. Географічне середовище. Довкілля. Становлення поняття «ландшафтна оболонка Землі». Склад і будова ландшафтної оболонки. Проблеми формування єдиного теоретичного ядра географічної науки.

Тема 3. Предметна область суспільної географії.

Різноманітність підходів до розуміння загального об'єкту суспільної географії. Становлення і розвиток предметних представлень географічної науки. Система географічних наук. Географічний метод.

Розвиток поглядів про предмет вивчення суспільної географії. Етапи розвитку географічної науки та становлення суспільної географії.

Формування української національної географії. Сучасні наукові географічні організації та центри.

Тема 4. Територія – фундаментальна і базова категорія географії

Територія як унікальний та безальтернативний геогросторовий ресурс. Понятійно-концептуальна система «земна поверхня – територія – земля». Оцінка ємності території. Планування землекористування.

Змістовий модуль 2. Головні парадигми і напрями досліджень сучасної суспільної географії

Тема 5. Концепція територіальної організації суспільства.

Територіальна організація суспільства: зміст і функції поняття. Складові елементи територіальної організації суспільства – природні, соціальні, економічні. Групи складових елементів і зв'язків, які формують територіальну організацію суспільства. Системно-структурна парадигма територіальної організації суспільства. Загальний зміст системно-структурної організації навколишнього світу. Системно-структурний підхід щодо територіальної організації суспільства. Покомпонентний склад територіальної організації суспільства в залежності від рівнів організації життєдіяльності суспільства. Зміст і функції понять «територіальна система», «геосистема», «територіальна структура», «геоструктура». Основні типи територіальних структур. Концепція територіальних структур. Генеральна схема планування території України – реалізація концепції територіальної організації суспільства.

Тема 6. Методологічні принципи і напрями ландшафтних досліджень.

Зародження ландшафтознавства. Концепція природних територіальних комплексів. Ландшафтна карта – природно-географічна основа території. Антропогенне ландшафтознавство. Антропогенно - ландшафтні засади розселення населення та функціонально - планувальної організації міст. Концепція геоекологічних систем. Концепція культурного ландшафту.

Тема 7. Природоохоронна діяльність.

Природно-заповідний фонд України. Географічні дослідження для формування екологічних мереж. Концепція регіональної екологічної мережі Українського Причорномор'я. Територіальна організація і екологічна безпека суспільства. Принципи еколого - економічної політики.

Тема 8. Географічне ресурсознавство.

Напрями географічних досліджень природних ресурсів. Проблеми класифікації природних ресурсів. Антропогенно-техногенні навантаження на природне середовище. Концепція каркасів антропогенно-техногенних навантажень. Нормативно - правова база природокористування в Україні.

Тема 9. Геопланування.

Європейський досвід регіонального (просторового) планування. Планування територій як предмет географічних досліджень. Геопланування – сучасний напрям географічної науки. Методичні засади геопланування. Сучасні вимоги і обмеження до планування територій.

Тема 10. Загальногеографічні концепції та парадигми.

Географічні концепції взаємодії суспільства і природи. Концепція середовищезнавства. Іntenціональна парадигма у географії. Геоінформаційна парадигма. Концепція сталого розвитку. Структурна перебудова світового господарства. Нова наукова картина світу.

3.Рекомендована література

Основна

1. Вступ до фаху: географія і суспільство. Навч. посіб. / І.В. Гукалова, Д.С. Мальчикова. Стереотип. вид. – Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2017. – 268 с.
2. Голиков А.П. Вступ до економічної і соціальної географії: Підручник / А.П. Голиков, Я. Б.Олійник, А. В.Степаненко. – К.: Либідь, 1996. – 316 с.

3. Добронравова І.С. Філософія та методологія науки. Підручник для університетів / І.С. Добронравова, Л.І. Сидоренко. - Київ: ВПЦ «Київський університет», 2008. – 223 с.
4. Жупанський Я. І. Словник термінів і понять з географії / Я. І. Жупанський. – Чернівці: Технодрук, 2006. – 192 с.
5. Національний атлас України / НАН України, Інститут географії, Державна служба геодезії, картографії та кадастру; голов. ред. Л. Г. Руденко; голова ред. кол. Б. Є. Патон. — К. : ДНВП «Картографія», 2007. — 435 с.
6. Немец Л. Н. Устойчивое развитие: социально-географические аспекты (на примере Украины): Монография / Л. Н. Немец. – Х.: Фактор, 2003. – 383 с.
7. Пістун М.Д. Основи теорії суспільної географії: Навчальний посібник / М.Д. Пістун – К.: Вища школа, 1996. – 231 с.
8. Топчієв О.Г. Методологічні засади географії: підручник / О.Г. Топчієв, Д.С. Мальчикова та ін. – Одеса: Одеський національний університет ім.І.І.Мечникова, 2019. – 352 с.
9. Топчієв О.Г. Методологічні основи географії: Ландшафтна оболонка землі. Довкілля. [навч.посіб.] / О. Г. Топчієв, Д.С. Мальчикова, І.О. Пилипенко, В. В. Яворська. - Херсон: Гельветика, 2018. – 348 с.
10. Топчієв О. Г. Основи суспільної географії: навч. посібник / О. Г. Топчієв. – Одеса : Астропринт, 2001. – 560 с.
11. Топчієв О. Г. Основи суспільної географії : навч. посібник / О. Г. Топчієв. – Одеса : Астропринт, 2009. – 544 с.
12. Топчієв О.Г. Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методики. Навчальний посібник. – Одеса: Астропринт, 2005. – 632с.
13. Топчієв О.Г. Терміни і поняття в економічній географії. / О. Г. Топчієв. – К.: Радянська школа, 1982. – 163 с.
14. Шаблій О. І. Основи суспільної географії: підручник / О. І. Шаблій. – Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2012. – 496 с.

15. Шаблій О. І. Суспільна географія: теорія, історія, українознавчі студії / О. І. Шаблій. – Львів : Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2001. – 744 с.
16. Шаблій О. І. Основи загальної суспільної географії: підручник / О. І. Шаблій. – Львів : Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2003. – 444 с.

Додаткова

1. Баранский Н. Н. Научные принципы в географии / Н. Н. Баранский // Избранные труды. – М.: Лепсель, 1980. – 98 с.
2. Блій Г. де, Муллер П. Географія: світи, регіони, концепти / Пер. з англ.; Передмова та розділ «Україна» О. І. Шаблія. – К.: Либідь, 2004.–740 с.
3. Глобалізація світового господарства: геопросторових вимір: монографія / О. О. Любіцева [та ін.]. – К.: КНУ ім. Т. Шевченка, 2010. – 160 с.
4. Джонстон Р. География и географы. Очерк развития англо-американской социальной географии после 1945 г.: / Р. Джонстон ; [пер. с англ.]. – М. : Прогресс, 1987. – 368 с.
5. Жупанський Я.І. Історія географії в Україні / Я.І. Жупанський. - Видання 2-ге. – К., 2006. – 276 с.
6. Корнус О.Г. Історична географія: навчальний посібник / О. Г. Корнус ; Міністерство освіти і науки України, Сумський державний педагогічний університет ім. А.С. Макаренка. – Суми: СумДПУ ім. А.С. Макаренка, 2013. – 156 с.
7. Луцишин П. В., Клімонт Д., Луцишин Н. П. Територіальна організація суспільства (основи теорії). – Луцьк: Вежа, 2001. – 334 с.
8. Мезенцев К. В. Проблеми та перспективи української суспільної географії XXI століття [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.academia.edu/2548348>
9. Мересте У.И. Современная география: вопросы теории / У.И. Мересте, С. Я. Ныммик. – М.: Мысль, 1984. – 296 с. 11. Мильков Ф. Н. Ландшафтная сфера Земли / Ф. Н. Мильков. М.: Мысль, 1970. – 234 с.

10. Навчання географії: Понятійно-термінологічний словник / В. М. Самойленко, Я. Б. Олійник, Л. П. Вішнікіна, І. О. Діброва. – К.: Ніка-центр, 2015. – 352 с.
11. Новітня українська суспільна географія. Хрестоматія. / Упорядник О. Шаблій. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2007. – 1008 с.
12. Паламарчук М.М. Економічна і соціальна географія України з основами теорії / М.М. Паламарчук, О.М. Паламарчук. – К.: Знання, 1998. – 415 с.
13. Поросенков Ю.В. История и методология географии / Ю.В. Поросенков, Н. И. Поросенкова. – Воронеж: Изд-во Воронеж, гос. ун-та, 1991. – 224 с.
14. Руденко В.П. Географія природно-ресурсного потенціалу України: У 3-х ч. / В. П. Руденко. – К.: ВД «Києво-Могилянська Академія». – Чернівці: Зелена Буковина, 1999. – 568 с
15. Саушкин Ю.Г. Географическая наука в прошлом, настоящем, будущем. / Ю. Г. Саушкин. – М.: Просвещение, 1980. – 269 с.
16. Саушкин Ю.Г. История и методология географической науки / Ю.Г. Саушкин. – М.: Издво Моск. гос. ун-та, 1976. – 423 с.
17. Саушкин Ю.Г. Экономическая география: история, теория, методы, практика / Ю.Г. Саушкин. – М.: Мысль, 1973. – 559 с.
18. Сюткін С.І. Географія населення: навчальний посібник / С.І. Сюткін; Сумський державний педагогічний університет ім. А.С. Макаренка. – Суми : СумДПУ, 2015. – 128 с.
19. Хорев Б.С. Территориальная организация общества / Б. С. Хорев. – М.: Мысль, 1981. – 320с.
20. Шаблій О.І. Математичні методи в соціально-економічній географії / О.І. Шаблій. – Львів, 1994. 27. Шевченко В.О.

Електронні інформаційні ресурси

1. Атлас даних Кноема [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://knoema.ru/atlas>
2. Географія і туризм [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.lgtinfo.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=33&Itemid=47&l_ang=ru
3. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua>
4. Економічна та соціальна географія. Науковий журнал Київського національного університету імені Тараса Шевченка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/fonds/univmag/poshuk.php3>
5. Мировая статистика [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.worldometers.info/ru>
6. Національний інститут стратегічних досліджень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.ua>.
7. Офіційний сайт ООН [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.un.org>.
8. Програма розвитку ООН, звіти та інформація про людський розвиток [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.undp.org>
9. Український географічний журнал [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ukrgeojournal.org.ua/uk/view-archive>
10. Урядовий портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua/control/>
11. Dialogues in Human Geography [Electronic resource]. – Mode of access: <http://dhg.sagepub.com/content/3/1.toc>
12. Encyclopedia of World Problems and Human Potential [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.uia.be/world-problems-and-globalissues>.
13. Human Geography / Journal of Studies and Research in Human Geography [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.humangeographies.org.ro/>

14. National geographic – журнал [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://ngm.nationalgeographic.com/> 15. World Bank [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.worldbank.org>.

15. Human Geography [Electronic resource]. – About.com <http://geography.about.com/od/culturalgeography/a/humangeography.htm>

4.Форма підсумкового контролю успішності навчання

1. Залік з виставленням оцінок за 100-бальною шкалою.
2. Контрольні тестові роботи за змістовими модулями.

5.Методи діагностики успішності навчання

Семінарські заняття, тестування, індивідуальне опитування, фронтальне опитування, контрольні роботи за змістовими модулями.